

УДК 821.161.3-92.09:[177.61:161.225.1] С. Алексієвич

Ю. В. Ковальчук

аспірант кафедри історії філософії

Львівського національного університету імені Івана Франка

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ ЛЮБОВІ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВІЗІЯХ СВІТЛАНИ АЛЕКСІЄВИЧ

Кожний роман Світлани Алексієвич становить «втяг» екзистенційного буття з культурно-історичного нарративу. Нобелівська лауреатка з українським «корінням» здійснює філософську розвідку основними категоріями людської екзистенції, яку визначив феномен війни. Культурний і політичний дискурс українського сьогодення засвідчує актуальність нового прочитання та інтерпретації романів С. Алексієвич, віднайдення моральних інтенцій, що виходять за межі «*homo soveticus*» і становлять візіонерський посыл для наступних поколінь. Здобутий екзистенційний досвід Першої та Другої світових війн сьогодні відтісняють у забуття економічні й політичні амбіції, що зумовлюють нові військові конфлікти. За таких обставин людська екзистенція, якій Іммануїл Кант надає значення мети, трактується феноменом війни виключно як засіб. Війна знівельовує цінність окремого особистісного буття до формальної кількості, що «знімається» фізично. Метафора Світлани Алексієвич – «голови Утопії» – констатує проблему людського існування: сутність людини зводиться до голосу, що звучить у місці, якого немає, а відтак і самої людини немає. Війна «бачить» економічну та політичну мету, а не людину. Як зауважує С. Алексієвич, авторитарний режим не потребує мислячих інакодумців: за людей уже все промислила диктатура, що утвердила свій монолог. Людина, закинута в реальність жаху війни, часто сама відмовляється мислити: війна стирає її «обличчя». Екзистенційні категорії стають «ребром» після усвідомлення особистістю прожитого жаху, за якого вона зазнає трансформації на метафізичному рівні. Одна й та сама людина до війни й після неї – різні люди: інакшість констатується свідомістю та екзистенційним досвідом прожитого. Світлана Алексієвич у своїх романах демонструє, що категорія любові є однією з тих екзистенційних категорій, які допомагають людині прийняти свою інакшість і набути сенсу свого існування. Проблема вміння любити актуалізується і для українського суспільства, яке у ХХІ ст. набуло екзистенційного досвіду «вантажу 200», і для людства загалом, оскільки відбувається дедалі більше нових міжнародних конфліктів, що призводять до воєнних дій і спричиняють пошук «гаранта» для людської екзистенції.

Дослідженням екзистенційних категорій на тлі феномена війни, зокрема категорії любові, займалися такі мислителі, як Емануель Левінас, Ернст Юнгер, Альбер Камю, Карл Ясперс і Пауль Целан. Лев Толстой залишив великий літературний спадок дослідження екзистенційних категорій, зокрема любові, у час війни. Французькі філософи – політичний журналіст Бернар-Анрі Леві, а також есеїст Андре Глюксман – у своїй літературній творчості присвятили чимало праць висвітленню воєнних конфліктів ХХІ ст., здійснили їх аналіз через призму екзистенційних ідей.

Метою статті є філософське дослідження категорії любові в екзистенційній публіцистиці Світлани Алексієвич, виявлення етичних інтенцій людини в час війни та її метафізичної трансформації в контексті вміння любити.

Любов і війна. Філософська спадщина античних мислителів засвідчує очевидний зв'язок феномена любові й феномена війни. Для Геракліта з Ефесту війна є «батьком усіх речей», із чого логічно випливає риторичне запитання: хто ж є тоді є їхньою матір'ю? Емпедокл стверджує про дві космічні сили: любов і ворожнечу. Любов він трактує як силу, що з'єднує все, – творче начало, тому в нього любов є дружбою, гармонією, злагодою. Ворожнеча ж роз'єднує все – руйнівне начало, що є кривавою і стихійною війною, ненавистю. Від V ст. до нашої ери до ХХІ ст. нашої ери

сплило чимало часу, але рефлектування над категорією любові та категорією війни не втратило своєї актуальності. У своїй книзі «Час second-hand» Світлана Алексієвич повідомляє думку, схожу на думку античних мислителів: «Війна та кохання – це ніби з одного багаття, тобто це одна тканина, та сама матерія» [1, с. 361]. Дві ситуації однієї дійсності для людської екзистенції. Війна та любов, згідно зі своїм визначенням як ситуації, будучи подіями в часі, набувають іманентного вияву. Відтак це «тканина», що трансформує окремого індивіда. Якщо мислити людину з позиції екзистенціалізму як «проект», як те, що перебуває в становленні та вибирає себе протягом усього свого існування, то війна є виявом власного буття, як це демонструє Світлана Алексієвич на сторінках своїх романів. Вибір, за результат якого людина нестиме відповідальність, в умовах війни окреслюється екзистенційною дилемою: «стріляти чи не стріляти?» Трагічність вибору детермінована тим, що «*tertium non datur*». Людина, зустрівшись із жахом смерті, усвідомлює свою приреченість на кінець, зазнає метафізичної кризи та духовної трансформації: «Тієї людини вже немає, вона не існує. Цей інший, яким тепер є я, носить лише те саме прізвище» [3]. Звідси й випливає констатація того судження, згідно з яким одна й та сама людина «до» та «після» війни – різні люди, що влучно корелюється з постулатом екзистенційної філософії. Світлана Алексієвич пише саме про таку людину – людину, котра загубилась у монологі диктатури, закинута в реальність жаху війни та усвідомлює свою кінецьність: вона одна перед безкінечними просторами Всесвіту, які мовчать. Екстраполяція до екзистенційних ідей французького філософа Блезе Паскаля визначена текстом Світлани Алексієвич: «Людина порох – порошок» [1, с. 401]. Нобелівська лауреатка неодноразово наголошувала, що не хоче писати про війну, яку тлумачить як «філософію зникнення», а хоче займатись філософією життя. Важливо зауважити, що її «філософія зникнення» – це і є філософія життя людини після війни. Філософія понівеченого життя, яке переповнене екзистенційними запитамі, укріплює грань відчуженості, перебуває на межі буття й небуття, сповнене міражності існування.

Любов і смерть. Смерть, що на війні завжди стоїть поряд з окремим індивідом, спонукає його до дії: пересмищення духовних цінностей і віднайдення істинного екзистенційного сенсу. Таджичка, одна з постатей роману Світлани Алексієвич, стверджує: «Нічого, крім любові, нас уже не врятує» [1, с. 380]. Таку саму думку висловлюють «свідки філософії зникнення» на сторінках усіх романів мислительки: «Нас рятує кількість отриманої любові, це наш запас міцності. Тільки любов нас рятує» [1, с. 211]. Категорія любові стає осердям людської екзистенції в час війни. Любов і війна, любов і смерть – одна «тканина», але «зі смерті не можна повернутися, а з кохання ми повертаємось» [1, с. 361]. Історія війни – це історія любові в певному смислі: історія любові матері, якій привезли «цинкового хлопчика»; історія любові того, хто стріляв в іншу людину; історія любові між представниками ворогуючих сторін; історія любові тих, хто покидав рідну землю; історія любові тих, кого люблять. Книжки Світлани Алексієвич репрезентують різні типи любові: материнську, братерську, любов до Бога, любов до себе, кохання. Варто зауважити, що феномен війни зумовлює в людині й любов до смерті, як і любов до вбивства. Очевидно, що останні вияви любові є радше її відсутністю, ніж викривленням, але звідси відкривається велика духовна проблема як для окремого індивіда, так і для всього суспільства: чи здатна любити ще когось людина, яка любить убивати?

Чи змогла б любов до іншої людини протистояти любові вбивати? Насправді війна не може торувати шлях для великих і світлих ідеалів: вона вбиває в людині все людське та вчить її любити вбивати іншу людину або ж змушує вбивати задля захисту, залишаючи понівечене життя. У час війни любов і смерть стоять «пліч-о-пліч»: смерть заради любові виправдовує саму смерть.

Любов і діалог. Любов здатна «загоїти рани» побаченого та пережитого, але людина не зможе забути про те, що вона прожила. «Свідки філософії зникнення» Світлани Алексієвич наголошують на тому, що любов допомагає прийняти свою *іншість* до самого себе, але не знищити її. У цьому контексті відкривається діалогічний характер любові, що стає шляхом до набуття себе. «Я хочу від них добитися діалогу людини з людиною в собі» [3], – зауважує мислителька, підкреслюючи діалогічність. У цьому значенні визначення діалогу виходить за межі форми спілкування і стає способом буття. Любов якраз є тим феноменом, за якого досягається цей спосіб буття. Важливо наголосити, що діалогічність є характерною ознакою для всієї творчості Світлани Алексієвич: від форми до смислу. Багатоголосся окремих особистих історій зводиться до діалогу двох: того, хто запитує, і того, хто відповідає. Любов, якій характерна діалогічність, становить найвищий тип любові – духовну любов. Вона потребує від людини духовного становлення, яке й репрезентує метафізична трансформація людини в час війни. Людська екзистенція не може бути зануреною в рефлексію над самим собою в момент вибору «стріляти чи не стріляти»: доля ставить її обличчям до іншого. Інший для людини є її ідентифікацією себе у виборі. Зазначена теза підтверджується словами одного «свідка філософії зникнення»: «Війна потрібна, люди з'являються. Мій дід казав, що людей він зустрічав тільки на війні» [1, с. 347]. Інший репрезентує запитання, на яке людська екзистенція обирає відповідь. Найпередбачуванішою відповіддю війни є постріл. Місце сфери етичного займає сфера телеологічного.

Два виміри любові. Ситуація війни виводить любов на інший вимір – вимір духовної любові. Переосмислення людиною духовних цінностей веде до їх утвердження та віднайдення сенсу існування. Як зауважує іспанський представник екзистенціалізму Мігель де Унамуно, щоб любов стала духовною, пішла назустріч іншому з обіймами співчуття, вона має пережити біль. Війна вдосталь випробує людину боєм, щоб зміцнити її любов і вивести на духовний рівень. Якщо для істинної єдності двох закоханих сердець їм треба пережити один і той самий біль, згідно з Унамуно-і-Хуго, то це пояснює, чому кохання, яке виникає на війні, не залишає двох закоханих протягом усього їхнього життя. Статевий інстинкт єднає лише тіла, але не душі. Світлана Алексієвич подає чимало любовних одкровенень людей, котрі пізнали жах війни, засвідчуючи головний постулат любові: любов потребує лише любові. Духовна любов розуміє біль іншого, співчуває тому, кого любить, і приймає його з усім його боєм і стражданням. Війна є перевіркою любові на істинність: вибір між вірністю і зрадою, між розумінням і зневагою, між боротьбою та поразкою, між умінням відпустити й прийняти. Цей вибір як постріл: здійснюється тут і тепер. Ситуація війни визначає любов лише теперішнім часом, бо любити можна лише зараз: минулого вже немає, а майбутнього може й не бути. Можливість утратити кожної хвилини того, кого людина любить, визначає переосмислення буття іншого, на якого направлена любов, як духовної цінності. Любов, що діється між двома закоханими в місці, де немає війни, поступово набуває моменту любові в теперішньому часі. Для неї майбутнє якраз і є шляхом становлення любові, що не детермінована смертю й кровопролиттям.

Отже, виокремлення категорії любові з обсягу тих екзистенційних категорій, над якими рефлектує Світла-

на Алексієвич, є не випадковим: любов становить шлях віднайдення духовної рівноваги та сенсу існування для людини, котра перебуває в ситуації війни. Людська екзистенція, закинута в реальність жаху війни, охоплена страхом смерті й минулості, сповнена ненависті й ворожечі до іншого, не спроможна без любові подолати метафізичну прірву в розумінні та прийнятті іншого. А відтак і прийняття своєї іншості щодо самого себе залишається недосяжним орієнтиром. Всепрощаюча сила любові, як стверджують «свідки філософії зникнення» Світлани Алексієвич, – єдина рятівна сила, бо, згідно з твердженням Габрієля Марселя, сказати людині «я тебе люблю» – це сказати їй, що вона житиме вічно. Людина в ситуації війни метафізично потребує, щоб їй сказали тут і тепер, що вона житиме вічно.

Література

1. Алексієвич С. Час SEKOND-HEND (кінець червоної людини) / С. Алексієвич ; пер. з рос. Л. Лисенко. – 2-е вид. – К. : Дух і Літера, 2015. – 456 с.
2. Алексієвич С. Чорнобильська молитва / С. Алексієвич ; пер. з рос. О. Забужко. – К. : Видавничий Дім Комора, 2016. – 283 с.
3. Алексієвич С. Цинковые мальчики / С. Алексієвич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alexievich.info/knigi/ZinkovyeRus.pdf>.

Анотація

Ковальчук Ю. В. Філософський аналіз категорії любові в екзистенційних візіях Світлани Алексієвич. – Стаття.

У статті здійснюється філософський аналіз категорії любові у світоглядній публіцистиці Світлани Алексієвич. Аналіз виходить за межі “*homo soveticus*”, висвітлюючи актуальність запропонованої проблематики для ХХІ ст., утверджує етичну інтенцію для майбутніх поколінь. Досліджується метафізична трансформація людської екзистенції в ситуації війни. Феномен війни розглядається крізь призму таких екзистенційних категорій, як смерть, страх, біль, страждання і співчуття. На основі особистих історій «свідків філософії зникнення», котрі є основними дійовими персонажами романів Світлани Алексієвич, висвітлюється зв'язок феномена любові зі смертю, війною, діалогом. Згідно з набутим екзистенційним досвідом, визначаються два виміри любові: любов, яка відбувається в місці, де є війна (темпоральна визначеність у теперішньому), і любов, що відбувається в місці, де немає війни (темпоральна визначеність у майбутньому).

Ключові слова: любов, людська екзистенція, війна, смерть, екзистенційний досвід, діалог.

Анотація

Ковальчук Ю. В. Філософский анализ категории любви в экзистенциальных видениях Светланы Алексиевич. – Статья.

В статье осуществляется философский анализ категории любви в мировоззренческой публицистике Светланы Алексиевич. Анализ выходит за пределы “*homo soveticus*”, освещая актуальность предложенной проблематики для ХХІ в., утверждает нравственную интенцию для будущих поколений. Исследуется метафизическая трансформация человеческой экзистенции в ситуации войны. Феномен войны рассматривается сквозь призму таких экзистенциальных категорий, как смерть, страх, боль, страдания и сострадание. На основе личных историй «свидетелей философии исчезновения», которые являются основными действующими персонажами романов Светланы Алексиевич, освещается связь феномена любви со смертью, войной, диалогом. Согласно с полученным экзистенциальным опытом, определяются два измерения любви: любовь, которая происходит в месте, где есть война (темпоральная определенность в настоящем), и любовь, что происходит в месте, где нет войны (темпоральная определенность в будущем).

Ключевые слова: любовь, человеческая экзистенция, война, смерть, экзистенциальный опыт, диалог.

Summary

Kovalchuk Yu. V. Philosophical analysis of category of love in existential visions Svetlana Aleksiyevych. – Article.

Following article contains analysis of the love as philosophical category in works of Svetlana Alexievich. Analysis goes beyond interpretation of “homo soveticus”, highlighting as well topicality of proposed problematic for XXI century, stating certain ethic intention for future generations. Metaphysical transformation of human existence under war conditions is researched through article, with phenomenon of war being re-

garded via prism of such existential categories as death, fear, pain, suffering and compassion. Based on personal stories of “witnesses of philosophy of evanescence” – as main characters of Svetlana Alexievich’s novels – connection between phenomenon of love and death, war, dialogue etc. is highlighted. According to acquired existential experience two dimension of love can be determined: love in a place of war (temporal definiteness of present), and love in a place where war is absent (temporal definiteness of future).

Key words: love, human existence, war, death, existential experience, dialogue.